cipit, vestit, pascit, et apud impatientiam irati fratris excusat. »

Secundus. Secundus patientiæ fructus, est dilectio, sive charitas.

« Dilectio summum fidei Sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus Spiritus Sanctus commendat, cujus nisi patientiæ disciplinis eruditur? »

Primo, « Dilectio, ait, magnanimis est : ita patientiam sumit. »

Secundo, « benefica est : malum patientia non facit. »

Tertio, « non æmulatur : id quidem patientiæ proprium est. »

Quarto, « nec superbum sapit : modestiam de patientia traxit. »

Quinto, « non inflatur, non protervit : et hoc ad patientiam pertinet.

Sexto, « non irritatur, omnia sustinet, omnia tolerat : utique, quia patiens est. »

Septimo, « merito ergo nunquam excidet; exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ, permanent fides, spes, dilectio : fides, quam Christi patientia induxit; spes, quam hominis patientia exspectat; dilectio, quam Deo magistro patientia comitatur. »

Tertius. Tertius, est, quod patientia suggerat pietatis exercitia, cap. XIII.

« Quæ est negotiatio patientiæ in corpore? »

Primo, « afflictatio carnis, hostia Domino placatoria. »

Secundo, « jejunia cum cinere et sacco conjuncta. »

Tertio, « precationes et deprecationes. »

Quarto, « continentia carnis. »

Quinto, « constantia sub cruce. »

Exempla sunt. « Secatur Isaias, patientiæ viribus armatus, et de Domino non tacet; lapidatur Stephanus, et veniam hostibus suis postulat : Job omnem patientiæ speciem, adversus omnem diaboli vim expungit, quem non abacti greges, non filii uno ruinæ impetu adempti, non corporis cruciatus a patientia exclusit : quale in illo viro ferotrum Deus de diabolo extruxit? quale vexillum gloriæ, cum ille homo ad omnem acerbum nuntium, nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias? quid? ridebat Deus; quid? dissecabatur Satan. Hinc omnia duplicia recuperavit. »

Quartus. Quartus est, quod patientia cæteras virtutes parit, cap. XIV.

Primo, « humilitatem instruit. »

Secundo, « pœnitentiam exspectat. »

Tertio, « exomologesin assignat. »

Quarto, « carnem regit. »

Quinto, « spiritum servat. »

Sexto, « linguam frænat. »

Septimo, « manum continet. »

Octavo, « tentationes conculcat. »

Nono, « scandala pellit. »

Decimo, « martyrium consummat. »

Undecimo, « pauperem consolatur, divitem temperat. »

Duodecimo, « servum domino, dominum Deo commendat. »

Decimo tertio, « feminam exornat, virum approbat; amatur in puero, laudatur in juvene, suscipitur in sene; in omni sexu, in omni ætate formosa est. »

Octavo, patientiæ effigiem ita ad vivum depingit, cap. XV. Patientiæ effigies.

Primo : « Vultus illi tranquillus et placidus. »

Secundo, « frons pura, nulla mœroris aut iræ rugositate contracta. »

Tertio, « supercilia in lætum modum remissa. »

Quarto, « oculi humilitate, non infelicitate dejecti. »

Quinto, « os taciturnitatis rubore signatum. »

Sexto, « color qualis securis et innoxiis. »

Septimo, « motus frequens capitis in diabolum, et minax risus. »

Octavo, « amictus circum pectora candidus, et corpori impressus, ut qui nec inflatur, nec inquietatur. »

Nono, sedet in throno spiritus ejus mitissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo livet, sed est teneræ serenitatis, apertus et simplex, quem tertio vidit Elias; nam ubi Deus, ibi et alumna ejus, patientia scilicet : cum ergo spiritus Dei descendit, individua patientia comitatur eum. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses pascens oves Jethro, vocatur a Domino in rubo ardente et incombusto; ab eoque mittitur ad Pharaonem, ut liberet Hebræos. Secundo, vers. 13, *rogat nomen Dei, qui ait* : Ego sum qui sum.

1. Moyses autem pascebat oves Jethro soceri sui, sacerdotis Madian : cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb. 2. Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi, et videbat quod rubus arderet, et non combureretur. 3. Dixit

ergo Moyses : Vadam, et videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. 4. Cernens autem Dominus quod pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, et ait : Moyses, Moyses. Qui respondit : Adsum. 5. At ille : Ne appropies, inquit, huc; solve calceamentum de pedibus tuis : locus enim, in quo stas, terra sancta est. 6. Et ait : Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Abscondit Moyses faciem suam : non enim audebat aspicere contra Deum. 7. Cui ait Dominus : Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, et clamorem ejus audivi propter duritiam eorum qui præsunt operibus : 8. et sciens dolorem ejus, descendi ut liberem eum de manibus Ægyptiorum, et educam de terra illa in terram bonam, et spatiosam, in terram quæ fluit lacte et melle, ad loca Chananæi, et Hethæi, et Amorrhæi, et Pherezæi, et Hevæi, et Jebusæi. 9. Clamor ergo filiorum Israel venit ad me : vidique afflictionem eorum, qua ab Ægyptiis opprimuntur. 10. Sed veni, et mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel, de Ægypto. 11. Dixitque Moyses ad Deum : Quis sum ego ut vadam ad Pharaonem, et educam filios Israel de Ægypto? 12. Quis dixit ei : Ego ero tecum, et hoc habebis signum, quod miserim te : Cum eduxeris populum meum de Ægypto, immolabis Deo super montem istum. 13. Ait Moyses ad Deum : Ecce ego vadam ad filios Israel, et dicam eis : Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi : Quod est nomen ejus? quid dicam eis? 14. Dixit Deus ad Moysen : Ego sum qui sum. Ait : Sic dices filiis Israel : Qui est, misit me ad vos. 15. Dixitque iterum Deus ad Moysen : Hæc dices filiis Israel : Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, misit me ad vos; hoc nomen mihi est in æternum, et hoc memoriale meum in generationem et generationem. 16. Vade, et congrega seniores Israel, et dices ad eos : Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, dicens : Visitans visitavi vos, et vidi omnia quæ acciderunt vobis in Ægypto : 17. et dixi ut educam vos de afflictione Ægypti, in terram Chananæi, et Hethæi, et Amorrhæi, et Pherezæi, et Hevæi, et Jebusæi, ad terram fluentem lacte et melle. 18. Et audient vocem tuam; ingredierisque tu, et seniores Israel, ad regem Ægypti, et dices ad eum : Dominus Deus Hebræorum vocavit nos; ibimus viam trium dierum in solitudinem, ut immolemus Domino Deo nostro. 19. Sed ego scio quod non dimittet vos rex Ægypti ut eatis, nisi per manum validam. 20. Extendam enim manum meam, et percutiam Ægyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ facturus sum in medio eorum; post hæc dimittet vos. 21. Daboque gratiam populo huic coram Ægyptiis; et cum egrediemini, non exibitis vacui : 22. sed postulabit mulier a vicina sua, et ab hospita sua, vasa argentea et aurea, ac vestes; ponetisque eas super filios et filias vestras, et spoliabitis Ægyptum.

Vers. 1. 1. Moyses autem pascebat oves Jethro. — Per 40 annos quibus in Madian vixit, Moses fuit pastor ovium; totidem deinde annis fuit pastor et dux populi. « Est enim pastoralis ars (ait Philo) præludium ad regnum, hoc est ad regimen hominum, gregis mansuetissimi. Solus potest esse rex usquequaque perfectus, qui bene callet artem pastoritiam, et curando minora animalia, didicit quomodo præesse debeat præstantioribus. » Sic Saul pascens asinas, a Samuele unctus est in regem; sic et David ab ovibus ad regnum est vocatus : hinc et Homerus Agamemnonem vocat ποιμένα λαῶν, pastorem populorum. Ars pastoritia est præludium regni.

Triplici hoc quadragenario quasi consecrata est vita Mosis : vixit enim in aula Pharaonis 40 annis; inde fuga elapsus, pavit oves Jethro in Madian 40 rursum annis, ut patet *Actor.* VII, 30. *Tertio* ex Madian rediens in Ægyptum, dux fuit populi in deserto per 40 ultimos vitæ suæ annos : ita Eusebius. Mortuus est enim Moses anno ætatis 120, *Deut.* cap. ult.

Quæres, quid his 40 annis egerit Moses? Respondet Philo, *primo,* eum pascendo oves didicisse pascere et regere populum; *secundo,* eum se exercuisse in philosophia et sapientia; *tertio,* studuisse virtutibus, et edomandis animi affectibus. « Vana est *enim* philosophia, nisi in actionem emanet, uti vana est medicina, ni morbos curet : ita et Philosophia, ni vitia animæ, » ait Plutarchus. *Quarto,* Moses hisce annis vocavit orationi et contemplationi, qua præparabatur a Deo ad tanti populi regimen, uti mox patebit. In Madian 40 annis quid egerit Moses?

Addit *quinto* Pererius : Creditur, ait, Moses tunc scripsisse librum Job, et librum Geneseos, ut Hebræos in Ægypto oppressos solaretur et confirmaret, tum exemplo patientiæ Job, et consecutæ consolationis et felicitatis ejus ; tum exemplis patrum Abrahæ, Isaac, Jacob ; tum promissis iisdem factis de liberatione ex Ægypto, et possidenda terra Chanaan ; sed de hac re alibi dixi.

JETHRO SOCERI SUI. — Hæc vera est lectio : sic enim habent Hebræus, Chaldæus, Septuaginta et Romanus, tam hic quam cap. IV, vers. 18, et S. Hieronymus *Contra Helvid.* Male ergo alii legunt : « Jethro cognati sui. » Hinc ergo apparet, quod Sephora, uxor Mosis, fuerit filia Jethro ; cumque eadem cap. II, vers. 21, dicta sit filia Raguel, sequitur eumdem esse Raguel et Jethro.

CUMQUE MINASSET GREGEM. — Minare est verbum Latinum, et proprium pastorum baculo oves dirigentium ; hinc grammaticus :

Pastor oves baculo minat, lupus ore minatur.

AD INTERIORA DESERTI. — Hebraice, *post desertum*, id est, sequens desertum in posteriora, id est, interiora ejus : ita Chaldæus, Septuaginta, Vatablus et alii. Secessit Moses in intimam eremum, orationis et contemplationis silentioris studio, utque vota pro suis Hebræis liberius et ardentius nuncuparet, utque se exerceret in virtutis stadio sub ratione magistra : quo se ad utrumque vitæ genus, activum scilicet et contemplativum, compararet, ait Philo.

Tres greges cuique pascendi.

Moraliter, hic disce solitudinem aptissimam esse orationi, culturæ mentis, quieti et perfectioni ; unde David, *Psal.* LIV, ait : « Elongavi fugiens, et mansi in solitudine ; » et *Osee* II, Dominus ait : « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus. » Hic discimus pascere et regere tres greges, puta *primo*, corpus et corporis membra et motus ; *secundo*, animam, puta omnes sensus et affectiones animæ ; *tertio*, spiritum, puta intellectum, voluntatem, memoriam, omnesque cogitationes et affectiones animi, depurare ab omni errorum et vitiorum fæce, easque ad normam veritatis et legis divinæ componere et conformare. Atque hæc est beatitudo hujus vitæ.

Felix et celsa anima, omnia sub se despiciens, in cœlo fixa.

« Summum *enim* bonum est animus fortuita despiciens, virtute lætus, extra metum et cupiditatem sana mens, et in perpetua possessione sanitatis suæ. » Atque, ut ait S. Cyprianus *ad Donatum* : « Una placida et fida tranquillitas, una solida et perpetua securitas est, si quis ab inquietantis sæculi turbinibus extractus, Deo suo mente proximus, quidquid apud cæteros in rebus humanis sublime ac magnum videtur, infra suam jacere conscientiam glorietur : nihil appetere jam, nihil desiderare de sæculo potest qui sæculo major est. » Quin et Seneca, *epist.* 84 : « Relinque, ait, divitias, aut periculum possidentium, aut onus ; relinque corporis voluptates : molliunt et enervant ; relinque ambitum : tumida res est, vana, ventosa, nullum habet terminum ; tam solicita est, ne quem ante se videat, quam ne se post alium ; laborat invidia, et quidem duplici. Ad sapientiam te dirige, tranquillissimas res, et simul amplissimas pete. Si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te, quæ pro excelsissimis habentur, aspicies. »

Hæc de causa olim tot millia Sanctorum in eremum concesserunt. Ita Paulus primus Eremita in eremo 79 annis, Onufrius 70, incogniti vixerunt, sed in morte cogniti sunt, cum a solitudine terrena ad celebritatem cœlestem transferrentur. Dicebat Arsenius : « Non posse se cum Deo simul et hominibus habitare. » S. Antonius a Constantino Imperatore vocatus, ire noluit, dicens : « S ad Imperatorem venero, Antonius ero : sin minus, Abbas Antonius. » Idem suis dicebat : « Non expedit Christi servis sæcularium domos frequentare : sicut enim pisces de aqua educti, languescere et emori solent ; ita monachus extra cœnobium confabulationi vacans, ad cordis tepiditatem redigitur, et circa spiritalia exercitia efficitur tardior. »

Suatocopius, rex Bohemiæ, victus ab Arnulpho Imperatore, fugit in eremum, cumque eremitis incognitus vixit. Moriens eos vocavit, dixitque : « Ego sum rex Bohemorum, qui prælio victus ad vos confugi ; et regiam vitam et privatam expertus morior : nulla regni fortuna est tranquillitati eremi præferenda. Hic securus somnus dulces herbarum radices efficit : ibi curæ et pericula nullum cibum, nullum potum non amarum reddunt. Quod vitæ mihi Deus dedit apud vos, felix peregi : in regno quidquid ejus transactum est, mors verius quam vita fuit. » Ita Æneas Silvius, *Hist. Bohem.* cap. XIII.

Ita et Carolus V Imperator dicere solebat, « se resignato imperio plus voluptatis in sua monastica solitudine percepisse uno die, quam ex omnibus suis victoriis et triumphis, » quibus præ cæteris felix fuit.

Audi S. Hieronymum in eremo : « Sicubi, ait, concava vallium, aspera montium, prærupta rupium cernebam, ibi meæ orationis locus : et, ut ipse mihi testis est Dominus, post multas lacrymas, post cœlo inhærentes oculos, nonnunquam videbar mihi interesse agminibus angelorum, et lætus gaudensque cantabam : Post te in odorem unguentorum tuorum curremus. » Ita ipse ad Eustochium *De Virgin.*

Qui ergo Deo et angelis frui cupit, dicat in cella sua : « Elongavi fugiens, et mansi in solitudine ; » ibi audiet Deum sibi loquentem : « Ducam eum in solitudinem, et loquar illi ad cor. » Recte ergo S. Hieronymus *ad Rusticum* monachum : « Quamdiu, ait, in patria tua es, habeto cellulam pro paradiso, varia Scripturæ poma decerpe, his utere deliciis. » Et S. Bernardus : « Cella, ait, est cœlum terrestre. » Denique S. Hieronymus *ad Heliodorum* : « O desertum, ait, floribus Christi vernans ! o solitudo in qua nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas Regis magni extruitur ! o eremus familiarius Deo gaudens ! »

VENIT AD MONTEM DEI HOREB. — Dicitur hic « mons Dei » per prolepsin : nam non tunc, sed postea hic mons a Dei gloria ibi revelata (ut vertit Chaldæus), dataque ibidem lege *Exodi* XIX, dictus est « mons Dei. »

Quasi dicatur a rubarum copia.

HOREB. — Hic est Sina mons : qui dicitur *Horeb* a siccitate vel solitudine. Idem dicitur *Sina* a rubarum copia ; סנה *sene* enim hebraice rubum significat. Notat tamen Adrichomius et alii, *Horeb* proprie esse partem, vel jugum eminens montis Sina. Nota : in Sina facta sunt octo mirabilia.

Octo mirabilia in Sina facta sunt.

Primo, Deus hic apparuit Mosi in rubo. *Secundo*, Moses ibidem percutiens petram, aquas ex ea dedit populo, ut patet cap. XVII, vers. 6. *Tertio*, Moses ibidem orans et levans manus obtinuit ut Josue vinceret Amalech, cap. XVII, vers. 10. *Quarto*, ibidem data est lex a Deo, *Exodi* XIX. *Quinto*, ibidem Moses quadraginta diebus sine cibo vixit colloquens cum Deo, tabulasque legis accepit. *Sexto*, ibidem Hebræi adorarunt vitulum aureum ; ideoque Moses tabulas legis confregit, et multos e populo trucidavit. *Septimo*, ibidem Elias vidit Deum in sibilo auræ tenuis, III *Reg.* cap. XIX. *Octavo*, in hoc monte corpus B. Catharinæ per angelos sepultum est. Denique in Sina erectum est nobile illud asceterium, sive monasterium, in quo viri religiosi mire se exercebant ad omnes labores pœnitentiæ, orationis et virtutum omnium, cui præfuit B. Joannes Climacus, qui ibidem quasi alter Moses tabulas legis divinæ, puta institutiones vitæ monasticæ et religiosæ perfectionis, orando et meditando a Deo accepit, quas et posteris scripto reliquit in insigni illo libro, qui vocatur *Climax*, sive *Scala paradisi*.

Vers. 2.

2. APPARUITQUE EI DOMINUS. — Facta est hæc apparitio Mosi, cum 40 annis habitasset in Madian, anno vitæ ejus octogesimo, ut patet *Act.* cap. VII, vers. 30. Nam mox ab hac visione missus est a Deo in Ægyptum ad Pharaonem pro liberatione Hebræorum : hoc autem contigit anno Mosis 80, ut patet *Exodi* VII, 7.

Causam hujus rei mysticam insignem dat S. Gregorius, lib. XXIII *Moral.* cap. XX, vel juxta aliam editionem, XII, quod scilicet voluerit Deus per 40 annos Mosen abstrahere ab inquietis terrenorum desideriorum tumultibus, et quasi obdormire ; ut sic internam Dei vocem mereretur percipere. « Unde et viri sancti (ait), qui exterioribus ministeriis deservire officii necessitate coguntur, studiose semper ad cordis secreta refugiunt. »

DOMINUS. — Hebraice, *angelus Domini* ; sic et Septuaginta et Chaldæus. Quæres, quisnam hic fuerit ? Theodoretus putat fuisse Filium Dei : hic enim angelus, vers. 14, vocat se Deum ; erat ergo et angelus et Deus ; erat ergo Filius Dei : hic enim solus est angelus, id est nuntius et legatus missus a Patre ; unde *Isaiæ* IX, vocatur « magni consilii angelus. »

Non Deus, sed angelus apparuit Moi.

Verum dico fuisse hunc verum angelum : probatur, *primo*, quia simpliciter hic vocatur angelus ; *secundo*, quia *Actor.* VII, 30, S. Stephanus diserte asserit eum fuisse angelum ; *tertio*, quia communis est Theologorum cum S. Dionysio, capit. IV *Cœlestis Hierarch.*, sententia, omnes Dei apparitiones in veteri Testamento factas esse per angelos ; unde et celeberrima illa apparitio *Exodi* cap. XIX, qua data est lex, facta est per angelos, ut patet *Galat.* III, 19.

Dices : Quomodo ergo hic angelus se vocat Deum ? Respondeo : Quia licet obsequio esset angelus, inspiratione tamen, repræsentatione et auctoritate erat Deus ; sustinebat enim et repræsentabat personam Dei a quo missus erat, quique ei inspirabat ea quæ diceret, et per eum loquebatur.

Porro angelus hic gerebat personam et vicem secundæ personæ SS. Trinitatis : nam quod dicit vers. 8, « descendi ut liberem eum, » populum scilicet Hebræorum, allegorice significabat Filium Dei quandoque descensurum ad nos, nostramque carnem, ut nos peccatis liberaret : sicut et angelus ille, qui viam in deserto Hebræis præivit in Chanaan, obibat personam Christi, qui nos e terris ducit in cœlum. Hinc et multi Patres censent, in omnibus apparitionibus veteris Testamenti repræsentatum fuisse Filium, non Patrem, non Spiritum Sanctum. Ita S. Justinus, *Contra Tryphonem* ; Tertullianus, lib. II *Contra Marcionem* ; Hilarius, lib. IV *De Trinit.* ; Ambrosius, lib. I *De Fide* ; Chrysostomus, in cap. VII *Actorum*.

S. Michaelem hic apparuit Mosi.

Angelum hunc fuisse S. Michaelem, probabile est : Michael enim olim erat custos Synagogæ, uti jam Ecclesiæ ; hic autem Angelus apparuit Mosi, non ut privato, sed ut futuro duci populi, et principi Synagogæ, eumque ut talem instruxit, et misit ad Pharaonem : unde idem apparuit Josue inducenti populum in terram promissam ; rogatus enim quis esset, *Josue* V, 14, respondit : « Sum princeps exercitus Domini, » qui non est alius quam Michael.

Nullam angeli formam vidit Moses.

Michael ergo e medio rubi lucidiore flamma oculis, voce, auribus Mosis se prodebat : nam nullam hic certam angeli formam, verbi gratia humanam, vidisse Mosen satis indicant sequentia. Rationem dat Moses *Deut.* IV, ne Hebræi in idola proclives, ejus sibi idolum effingere possent. Apparuit ergo in igne et rubo tantum, eo quod nec illorum, nec ex illis statua, vel idolum formari possit, ait Anastasius in *Quæst. S. Scripturæ*, quæst. XX. Quare non videtur verum phantasma, quod Philo hic comminiscitur, dum ait : « E medio rubi promicabat forma quædam pulcherrima, nulli visibili similis, divinum plane simulacrum, luce fulgens clarissima, ut Moses suspicari posset Dei esse imaginem ; vocemus eam

angelum. » Deus itaque hic Mosi nullam aliam sui speciem exhibuit, nisi ignis; in eoque solo, sive quasi solio suo, sive potius quasi symbolo et hieroglyphico, quo repræsentaretur et adumbraretur, apparuit.

IN FLAMMA IGNIS DE MEDIO RUBI. — Erat hæc non species vel similitudo ignis, sed verus ignis; aliqui enim deceptus fuisset Moses, putans verum esse ignem. Et quod quæso fuisset miraculum, si simulatus vel larvatus ignis non combussisset rubum? potius miraculum fuisset, si combussisset.

Ignis rubo non inhæsit, sed adhæsit.

Nota : Hic ignis fuit productus a Deo, vel potius ab angelo ex aere, aliave materia vicina rubo; illique materiæ subjective inhæsit, non autem rubo : si enim ignis subjective fuisset in rubo, rubus fuisset in ignem conversus, ac proinde corruptus et consumptus. Angelus ergo, qui de more fuit hic administer Dei, ignem hunc naturaliter applicando activa passivis produxit, vel aliunde attulit; eumque apposito sulphure, aliave materia et fomite aluit et fovit; simulque impedivit ne ageret in rubum, inducendo rubo liquorem, aut succum aliquem viscosum et frigidissimum, qui igni vel potius flammæ tenui resisteret: qua ratione aliqui circumforanei putantur naturaliter manus suas immittere in plumbum liquefactum, eo quod manus ante liquore tali qui calori plumbi liquati resistat, imbuerint; aut id fecit angelus alio modo et causa naturali. Facilius tamen dici potest Deum hic actionem ignis suspendisse, uti mox explicabo.

ET VIDEBAT QUOD RUBUS ARDERET, ET NON COMBURERETUR. — Proprie non ardebat rubus, sed quisquis eum vidisset, ardere dixisset : ardere enim est flammam ex se spargere; rubus vero flammam non spargebat, cum hoc ignis sit solius, qui rubum non pervaserat, ut esset ignitus : sed rubo tantum contiguus, ita proxime ramos et folia ejus ambiebat, ut ignitus flammas vomere videretur. S. Scriptura enim sæpe, præsertim in phænomenis rebusque apparentibus, loquitur de iis non ut in se a parte rei sunt, sed prout apparent, sive prout homines vulgo de iis censent et loquuntur. Ita ergo hic rubus ardere dicitur, quia hominibus rem causamque rei secretam ignorantibus, ardere videbatur, omnesque videntes, eum ardere dixissent. Adde posse esse synecdochen; rubus enim arsisse dicitur, quia pars rubi, puta folia sicca rubi, aerque rubo mixtus ardebant. Rubus enim, æque ac silva, vocatur totum complexum, puta totum aggregatum veprium, fruticum et arborum, cum aere omnique alia materia, quæ illi inserta et immixta est. Jam autem in hoc aggregato, esto pars una, scilicet rami et folia viridia, non arderent, altera tamen, puta aeris hinc inde immixti, stipularum, stirpium et foliorum siccorum, ardebat.

Deus suum conservavit.

illustre hoc fuisse videtur Dei miraculum : Deus enim hic conservabat ignis substantiam, sed actionem et ustionem ejus impediebat (subducendo concursum et influxum suum), ne ageret in rubum, vel virentia ejus folia minimum afflaret, aut desiccaret. Deo enim cum igne nolente concurrere ut urat, ne infernus totus vel stupam adusserit; nam certum est illud Theologorum axioma : nullam rem creatam posse operari absque actuali Dei concursu cum alia re. Simili modo Deus tres pueros in fornace Babylonica illæsos servavit, et hoc est, ait S. Basilius in *Psal.* XXVIII, quod ait Psaltes : « Vox Domini intercidentis flammam ignis, » cum apud pios, puta tres pueros jam dictos, illi lucendi vim tribuit, non urendi; apud impios vero et damnatos, illi urendi vim tribuit, non lucendi : ignis enim inferni damnatos non illuminat, sed urit, ait S. Basilius. Hinc recte ait Philo : Rubus hic in se cremabilis, non a flamma uri, sed potius ipsam flammam urere et consumere videbatur; flamma vero quæ solet urere rubum, hic non urere, sed potius a rubo uri et consumi videbatur.

Cursum subduxit igni, ne rubum adureret.

Quæres, quid ad litteram significet hic ignis, et rubus ardens et incombustus?

Respondeo : Hic ignis significabat Deum per Ægyptios rubum, id est Judæos, incendentem et affligentem, sed non consumentem : quin potius eos splendidiores et fortiores afficientem : rubus enim frutex debilis est et senticosus, et vel solo contactu vulneraus; hic autem illæsus ab igne mansit, eoque fuit superior : quæ res significat præsentem infirmitatem Hebræorum convertendam in magnum robur, quodque ipsi per graves et multas plagas, quasi per spinas rubi, puncturi et valde vulneraturi essent Ægyptios, a quibus tunc vexabantur (ait Philo et Theodoretus). Rubus ergo hic tacite, ait Philo, tam Hebræis afflictis, quam Ægyptiis affligentibus, inclamabat : « Nolite succumbere, o Hebræi ! hæc vestra infirmitas, est potentia quæ punget et verberabit Ægyptios : qui delere cupiunt vos, inviti servabunt; tot mala illæsi evadetis, et cum maxime vastari videbimini, tunc maxime enitescet gloria vestra. Vos quoque crudeles, et igni voraci similes, innocentium oppressores (Ægyptii), ne nimium confidite viribus vestris; cogitate invictissimas, quas putatis, opes vestras aliquando deletum iri; ecce flamma suapte natura urens, ut lignum uritur; lignum vero cremabile, urit in modum ignis. »

Rubus in igne sunt Judæi in afflictione illæsi.

Quæres *secundo*, quid hic rubus ardens et incombustus significet allegorice?

Respondeo : Ignis in rubo, est Deus in carne, sive Verbum caro factum. Rubus enim spinosus, asper, humilis et vilis significat Christi humanitatem, quam ipse sponte multis ærumnis et laboribus subjectam, pauperem, humilem et despicabilem salutis nostræ causa suscepit; jam sicut ignis rubum, ita deitas humanitatem, ejusque mortalitatem et infirmitatem non consumpsit. « Per succensum rubum, ait S. Gregorius,

Allegorice, ignis in rubo est Deus in carne.

lib. XXVIII *Moral.*, cap. II, Mosen alloquens Deus, quid aliud ostendit, nisi quod ex illo populo exiret, qui in igne deitatis, carnis nostræ dolores, quasi rubi spinas, susciperet; et inconsumptam humanitatis nostræ substantiam etiam in ipsa divinitatis flamma servaret? » Hinc et Cyrillus contra Eutychetem probat duas naturas in Christo mansisse integras, illæsas et inconfusas, sicut in rubo hoc integer mansit tam rubus, quam ignis.

Ignis in rubo est Deus in B. Virgine conceptus.

Rursum ignis in rubo, quidquid obganniat Calvinus, est Deus in B. Virgine conceptus, et natus illæsa ejus virginitate. Ita Theodoretus, Rupertus, S. Bernardus, serm. *De B. Maria*, in illud *Apocal.* XII : « Signum magnum apparuit, » et Gregorius Nyssenus, orat. *De Christi Nativit.* : « Ut frutex, ait, incendit ignem, et non crematur : itidem etiam Virgo et lumen parit, et non corrumpitur. » Hinc tota Ecclesia canit : « Rubum quem viderat Moses incombustum, conservatam agnovimus tuam laudabilem virginitatem, sancta Dei genitrix. » Ubi nota apte virginitatem comparari rubo, quia per humilitatem et asperitatem vitæ conservari debet : in deliciis enim, æque ac in superbia, castitas est in periculo.

Virginitas est rubus, cur?

Porro S. Hieronymus, serm. *De Assumptione* : « B. Virgo, ait, est lana candidissima, ad quam cum accessisset Spiritus Sanctus, ut lana infecta conchylio vertitur in purpuram, versa est et ipsa in matrem Dei, ut non sit quod jam erat. » Ardebat igitur divino quasi accensa murice, ac radiis vallata candentibus, rubus factus est ardens incombustus. Et S. Leo, serm. 1 *De Nativit.* : « Merito, ait, virgineæ integritati nihil corruptionis intulit partus salutis; quia custodia fuit pudoris, editio veritatis. »

Quapropter Abbas ille qui Porphyriam meretricem convertit, suspicionemque sceleris cum ea commissi incurrit, ab ea moriens se purgavit veste illæsa ignem ferens, ac dicens : « Credite, fratres, quia sicut Deus rubum custodivit incombustum ab igne, sicut nec tunicam hanc meam incenderunt prunæ istæ, ita nec ego agnovi peccatum mulieris, ex quo natus sum. » Ita habetur in Vita S. Joannis Eleemosynarii. Sic et S. Cunegundis castitatem suam probavit coram marito Henrico Imperatore, ambulando illæse nudis pedibus super candens ferrum. Insuper Verbum Dei in rubo est Verbum Dei in cruce, quia utrobique inter spinas. Audi Clementem Alexandrinum, lib. II *Pædag.* cap. VIII : « Ut quod primum per rubum visum fuerat Verbum, per spinam rursus assumptam ostenderet, omnia esse unius potentiæ, cum sit unus Patris Filius principium et finis sæculi. »

Deus est ignis, ob quinque analogias. Prima. Secunda.

Nota *secundo*, ignem apte significare divinitatem, ideoque Deum in veteri Testamento passim apparuisse specie ignis : idque *primo*, quia ignis est elementum subtilissimum; Deus autem est purissimus spiritus. *Secundo*, quia ignis est lucidissimus; Deus autem est lux immensa, Beatos illuminans, affectum delectans, actusque omnes Sanctorum dirigens. *Tertio*, quia ignis est calidissimus; Deus autem suo calore omnia vivificat, purgat, animat, imo et cum vult, irascitur, punit, adurit et devastat zelo iræ suæ. *Quarto*, quia ignis est levissimus; Deus autem in altissimis habitat. *Quinto*, quia ignis est immixtus, et simplicissimus; talis est et Deus. Vide S. Dionysium, *Cœlestis Hierarch.* cap. XV, et S. Thomam in *Isaiæ* cap. X. Hinc Persæ ignem coluerunt quasi Deum, et Chaldæi *Ur*, id est ignem, adorarunt : Romani quoque ignem sacrum, quasi Vestam coluerunt. De hoc ignis symbolo plura dicam *Levit.* IX, in fine.

Tertia. Quarta. Quinta.

Quæres *tertio*, quid tropologice significet hic ignis in rubo?

Respondeo : Ignis in rubo est tribulatio in homine sancto, humili et mortificato; talem enim tribulatio non urit, non lædit, sed illustrat et roborat. Ubi nota : Rubus, quia frutex est vilis et asper, apte significat virum humilem et mortificatum, in quo ignis, id est Deus, habitat, et se suaque arcana manifestat; sicut rubus sepit vineam, sic humilitas et mortificatio sepiunt virtutes; et sicut nemo audet contrectare rubum, ita dæmon vere humilem et mortificatum formidat et refugit, inquit Pererius.

Tropologice ignis in rubo est tribulatio in homine sancto, cur?

Hue facit quod scribit Philo in Vita Mosis, nimirum, per Dei potentiam rubum incorruptibilem factum in medio ignis, imo perinde ac si flamma fonte desuper manante rigaretur, viridiorem visum. Hæc est enim, inquit S. Chrysostomus, omnipotentiæ Dei vis, ut per contraria operetur contraria, scilicet calorem per aquam, frigus per ignem. Itaque Deo, quando ipse vult, torrens flamma torrentis est instar, et aqua refrigerans vicem habet incendii. Sic et Nyssenus : Cum medio, ait, die alia præstantior quam solaris lux circa oculos effulsisset, vidit arbustum ardens, cujus tamen rami continua quasi irrigatione virescebant. Ita viret, viget et splendet adversis agitata virtus.

Rursum hic rubus significat hominem perfectum, in quo jungitur ignis, id est charitas, et rubus, id est humilitas et austeritas vitæ. Perfectus enim, instar ignis, austera et dura non tantum amplectitur et suscipit, sed etiam ambit et invadit. Sorbit Seneca de seipso, *epist.* 65 : « In quacumque positione mentis sim, cum lego Sextium, libet omnes casus provocare, libet exclamare : Quid cessas, fortuna? congredere, paratus sum : illius animum induo, qui quærit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat :

Spumantemque dari pecora inter inertia, votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

» Libet aliquid habere quod vincam, cujus patientia exercear. » Quid hic dicat Christianus? quid Religiosus? dicat sane : Cum Christum in cruce intueor, et lego : « Cernis ut in toto corpore

sculptus amor? » libet exclamare cum Paulo : « Quis nos separabit a charitate Christi? » Veniat tribulatio, veniat angustia, veniat fames, nuditas, contemptus, certus sum quia neque mors, neque vita, etc., poterit me separare, etc. Dicat cum S. Ignatio : « Ignis, crux, bestiæ, ossium confractiones, omnia tormenta diaboli in me veniant, tantum ut Christo fruar. »

Anagogice, ignis in rubo est lumen gloriæ in homine beato.

Anagogice, ignis in rubo est lumen gloriæ ipsaque beatitudo et gloria in anima et carne humana. Ita S. Ambrosius in *Psal.* XLIII : « Ideo, ait, rubus urebatur, et non exurebatur, quia terram istam quæ nobis spinas peccatorum germinat, disponebat urere per continentiæ disciplinam. Revelavit ergo in hoc futurum quoddam corporei splendoris indicium, quo per resurrectionem caro nostra fulgeret. Quid enim significat ignis innoxius, nisi lumina resurgentium? »

Symbolice, est concupiscentia in justo.

Quæres, *quarto,* quid symbolice significet ignis in rubo?

Respondeo *primo* : Ignis in rubo est concupiscentia remanens in justo; hoc enim igne, quasi magna tentatione et tribulatione (hanc enim significat hic ignis), circumdatus est justus; verum ab eo non uritur, quia manet in eo fomes peccati, sed non regnat in eo peccatum.

Secundo, rector debet esse ignis per charitatem, et rubus per severitatem.

Secundo, ignis in rubo significat qualis debeat esse Moses, id est rector populi : scilicet quod debeat esse ignis, per sapientiam, qua sciat populum docere et regere; et per charitatem et compassionem, qua norit populi necessitatibus subvenire, vitia tolerare, infirmitatibus condolere. Rursum rector debet esse rubus, id est, sapientiæ et charitati conjunctas habere spinas justitiæ et severitatis ad puniendum et castigandum errantes, maxime inobedientes et rebelles.

Tertio, ignis in rubo est cognitio Dei in cognitione sui.

Tertio, ignis in rubo symbolum est consummatæ sapientiæ, quæ consistit in cognitione Dei (hic enim est ignis) et nostri (homines enim sunt rubus); unde orabat S. Franciscus : « Quis tu, Domine, quis ego? noverim te, noverim me; » tu es abyssus sapientiæ, bonitatis, potentiæ, virtutis, omnis boni, et totius entis; ego sum abyssus ignorantiæ, malitiæ, infirmitatis, vitiorum et nihili : « abyssus » ergo miseriæ meæ « invocat abyssum » misericordiæ tuæ, « in voce cataractarum tuarum. »

Vers. 4. 4. ET AIT. — Angelus hanc vocem in aere formavit, cum certa ratione et modulo ita collidendo, ut plane referret veram locutionem vitalem et humanam.

MOYSES, MOYSES. — Ostendit hic Deus se suos ita curare, ut eos ex nomine norit, vocet et dirigat : repetitione autem hac nominis, acrius Mosis aures animumque pulsat, eumque ad attentionem excitat.

ADSUM, — præsto sum ut obsequar, da quod jubes, et jube quod vis.

Vers. 5. Cur Moses jubetur exuere calceos? Prima sententia.

5. SOLVE CALCEAMENTUM DE PEDIBUS TUIS. — Quæres, cur hoc Mosi jusserit Deus? Respondet *primo* Diodorus, ut Moses terram hanc nudis pedibus calcando, eam sua sanctitate sanctificaret; sed obstat id quod sequitur : « Locus enim in quo stas, terra sancta est ; » non ergo erat terra hæc sanctificanda a Mose; sed jam sancta, potius sanctificatura erat Mosen.

Secunda.

Secundo, alii sic explicant : solve calceos, ut hoc symbolo cedas ovibus et pecudibus tuis, easque tecum in Deum transferas, ut totus deinceps in Dei jus et obsequium transeas; olim enim cum quis jure suo cederet, illudque in propinquum fratrem, vel cognatum transferret, exuebat calceos, ut patet *Ruth* IV, 7. Ita Lipomanus. Sed hic ritus et cæremonia, post hæc tempora, et post datam legem incœpit.

Tertia et verior.

Dico ergo ad litteram : Moses hic, cum per modum naturæ audacter, curiose ac parum religiose ad scrutandum hoc mysterium ignis in rubo, vellet accedere, prohibitus est ab angelo, jussusque calceos exuere, ut reverentiam exhiberet divinæ majestati, quæ in loco hoc præsentiam suam exhibebat, utque magna animi submissione ac veneratione, ad percipiendum indidem Dei oraculum accederet. Ita Eusebius, Hugo Victorinus, Rupertus, Cajetanus. Hac enim eadem de causa Josue quoque cap. V, vers. 15, jussus fuit exuere calceos. Hic ritus descendit a mancipiis; hæc enim nudis pedibus incedebant, quasi quæ subjecta essent dominis, illosque revererentur et timerent; hinc nudare pedes signum erat servitutis et reverentiæ. Oppositum hujus, scilicet herilem potestatem et dominatum, significabat calceus. Hinc dicitur *Ps.* LIX, 10 : « In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt. » Hinc etiam Joannes Baptista, ut Christi excellentiam et majestatem declararet, illum inducit calceatum, se vero quasi servum, qui nudis pedibus incedens, vix audet corrigiam calceamentorum ejus solvere. Vide hic quanta reverentia templis locisque Deo dicatis debeamur, vide et quam cæremonias externas probet, imo exigat Deus. Hinc et sacerdotes Aaronici in tabernaculo, nudis pedibus sua munia obibant, ut dicam cap. XXX, vers. 19. Idem factitasse Gentiles Græcos idolorum sacerdotes, testatur hic Procopius. Similiter ex reverentia, sacerdotes Dagon non calcabant limen templi Dagon, ut dicitur I *Reg.* cap. V, vers. 5.

Sacerdotes Aaronici et Gentiles nudis pedibus ministrabant in templo.

Quin et Pythagoræ fuit dogma : « Nudis pedibus sacrifica, » quod tum alii, tum Lacedæmonii susceperunt. Scribit et Josephus lib. II *Belli,* cap. XV, Berenicen regis Agrippæ sororem, cum Hierosolymam profecta esset voti causa, rem sacram facturam idem fecisse, atque nudipedem ante Flori præsidis tribunal stetisse. Hinc illa quoque divi Leonis, sermone *De jejunio,* vox : « Habeant illi (Judæi) nudipedalia sua, et in tristitia vultum ostendant otiosa jejunia. » Nunc quoque Mauri et Saraceni templa in quibus sacra facturi sunt, non ingrediuntur nisi calceis depositis. Ergo Pythagoram hac sententia monuisse puto, ut inter

sacrificandum mundanis relictis curis et a scelerum inquinamentis expiati, rei divinæ operam darent. Nam et lavare pedes mystice expurgare mentem dicimus, qua de re et nostri Theologi mandatum Domini de pedum lotione exponunt; et simul illud, excutiendos pulveres de pedibus. Euthymius quoque pedes pro cogitationibus in *Psalmo* LXXII exponit. Per pedes (ait) cogitationes intelligit, veluti quæ animæ nostræ religionem, pedum instar regunt ac sustinent.

Corpus pro Deo, tam facile quam calceum exuere debemus.

Symbolice, calceamenta fiunt ex pellibus animalium mortuorum : depositione ergo calceamentorum significavit Deus Mosi, ut deposito mortis metu, aggrederetur fidenter munus liberandi populi Hebræi, quod ei tunc Deus volebat injungere; utque corpus et vitam tam facile quam calceum exuere disceret, pro Dei amore et reverentia, proque spe æternæ vitæ : corpore enim ad obsequium Dei tantum, non autem ad propriam voluntatem aut voluptatem utendum est. Ita S. Ambrosius, lib. VII *in Lucam,* cap. X.

Addunt aliqui jussum Mosen excalceare se, ut similis esset Hebræis, qui quasi servi nudipedes in Ægypto incedebant, calcantes lutum et paleas, *q. d.* Habitu assimila te tuis, quorum te ducem destino, porta eorum probrum, imo improperium Christi, *Hebr.* XI, 26.

Tropologice, calcei, id est affectiones terrenæ exuendæ sunt duci, cique qui ad Deum accedit.

Tropologice, depositio calceorum significabat *primo,* futuro duci et doctori populi Dei omnes curas, cogitationes, affectiones et sollicitudines terrenas, et mortali vitæ adhærentes prorsus abjiciendas esse : nil enim in eis mortale vult esse Deus, ait S. Ambrosius. Hac enim de causa angeli pinguntur nudis pedibus, et discalceati : « Hoc enim significat, quod liberi, absoluti et expediti, atque ab exterioris omnis abjectionis labe sint puri, et ad divinæ simplicitatis similitudinem pro viribus tendant, » ait S. Dionysius, *Cœlestis Hierarch.* cap. XV. Quocirca Nyssenus tradit Mosen postquam hic calceos exuit, nunquam amplius eos induisse. « Postquam, ait, ex divino mandato semel cadaveroso pellium tegumento pedes exsolvit, quo tempore in solo sacro incedebat, nunquam deinceps calceamentis pedes cinxisse traditur. »

Secundo, ei qui accedit ad divina mysteria Deique contemplationem, deponenda esse calceamenta, id est, passiones et affectiones, simul et rationes humanas et terrenas; hinc et Christus ante Eucharistiam lavit pedes discipulorum, ut hac re significaret communicaturis purificandos esse affectus animi, et sæculares cupiditates curasque abjiciendas esse. Denique Nyssenus : « Moses, inquit, accedens ad Deum, in rubo calceos solvit, ut disceret, nil earum rerum quæ aut sensu comprehenduntur, aut mente præter supremam essentiam, quæ omnium causa est, et e qua omnia pendent, vere subsistere. »

6. EGO SUM DEUS ABRAHAM, DEUS ISAAC, ET DEUS JACOB, — *q. d.* Ego sum Deus quem olim coluerunt, et nunc quoque colunt Abraham, Isaac et Jacob; quibus proinde suorum posterorum salutem desiderantibus, et pro ea assidue in limbo orantibus, fidem, quam olim dedi de vestra liberatione, jam præstabo (1).

Ex hoc loco Christus *Matth.* XXII, 33, contra Sadducæos probat animæ immortalitatem, et consequenter resurrectionem mortuorum; hæc enim tam ex sententia Sadducæorum, quos impugnat ibi Christus, quam naturaliter a parte rei connexa sunt. Sadducæi enim, uti et alii plerique, negarunt resurrectionem ex hoc capite, quod negarent animæ immortalitatem, ut patet ex Josepho, lib. II *De Bello,* VII, et *Antiq.* XXIII, 8. Hinc Christus eis ait : « Non est Deus mortuorum, » quem scilicet mortui colant, aut qui de mortuis glorietur; « sed viventium; » vivunt ergo etiamnum tres hi patriarchæ apud Deum, qui animas eorum vivas conservat, brevique eas redivivo corpore vestiet.

Cur vocetur Deus Abraham, Isaac et Jacob? Prima causa.

Quæres, cur Deus hic, et deinceps sæpe, se vocet Deum Abraham, Isaac et Jacob, potius quam Abel, Noe et aliorum? Respondeo *primo*, quia hi tres fuerunt proximi parentes et conditores populi Hebræi, cujus dux futurus erat Moses, et ad quem refertur totum vetus Testamentum.

Secunda.

Secundo, quia Abraham fuit pater credentium, populique fidelis, cum quo Deus fœdus iniit, in quo Abrahæ successit Isaac et Jacob.

Tertia.

Tertio, quia Abrahæ, Isaac et Jacob promissa fuit Chanaan, in quam per Mosen Hebræos inducere volebat Deus.

Quarta.

Quarto, quia hisce tribus familiaris et mire beneficus fuerat Deus, eorumque posteris se benefacturum promiserat.

Quinta.

Quinto, quia in his tribus eximiæ eluxerunt virtutes : in Abraham fides et obedientia, in Isaac puritas animi et innocentia, in Jacob laborum et ærumnarum patientia et constantia; unde horum trium acta fere sola enarrat Moses in Genesi. Hinc et Hebræi in afflictione soliti sunt Deum invocare, sibique veniam et gratiam petere per merita Abrahæ, Isaac et Jacob, ut patet *Daniel.* III, 25. Horum ergo trium nomina, æque ac virtutes, tanquam sibi gratissimas et jucundissimas, posteris eorum objicit Deus, ut ipsi eas imitentur : domesticum enim virtutis exemplum miram habet vim ad aliorum animos eodem incitandos : Narrat Plutarchus de Themistocle, quod ipse adolescens existens symposiis et scortis vacaret; sed mox ut audivit Miltiadis victoriam apud Marathonem, ista relinquens, alia prorsus cogitare cœpit. Mirantibus mutationem dixit : « Non sinit dormire me, aut socordem esse trophæum Miltiadis. » Hinc Christus Judæis jactantibus : « Filii Abrahæ sumus : Si, inquit, estis filii Abrahæ, opera Abrahæ facite. »

Quæres *secundo*, cur hic ter, puta ad singulos,

(1) Tò *Deus patris tui* collective dictum videtur, pro *patrum tuorum,* vel *uniuscujusque patrum tuorum.*

Cur nomen Deus ter repetitur? Causa prima. repetatur nomen Dei dicendo : « Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob? » Respondeo *primo*, ut ostendat Deus quantam singulorum habeat curam, quod scilicet singulorum sit Deus, id est provisor et benefactor.

Secunda. *Secundo*, ut ostendat intimam suam amicitiam et beneficentiam in hos tres patriarchas, quantique singulos eorum faciat : scilicet, quod singulorum sit Deus, id est singulorum sit totus; sicut enim cum dico, hic ager est Petri, significo totum agrum esse Petri : ita et hic, cum dicit Deus se esse Deum Abrahæ, Deum Isaac, Deum Jacob, significat se singulorum esse totum, ait Origenes, hom. 22 *in Matth.* : non sic aliorum est Deus; unde vers. 18, se vocat Deum Hebræorum in genere, non autem Deum Aaron, Deum Caleb, Deum Josue in particulari.

Tertia. *Tertio*, significatur hic mysterium SS. Trinitatis, sive trias in monade, ait S. Basilius et Severianus in *Catena*. Nomen enim « Deus » ter repetitum significat unitatem essentiæ in tribus personis. Rursum Abraham repræsentat Deum Patrem, Isaac Filium, Jacob Spiritum Sanctum, qui ex Abraham per Isaac, id est ex Patre per Filium, procedit.

ABSCONDIT MOYSES FACIEM SUAM; NON ENIM AUDEBAT CONTRA DEUM RESPICERE. — Hinc patet Mosen ex reverentia divinæ majestatis præsentis et loquentis ad se ex rubo, faciem suam abscondisse.

Vers. 7. 7. VIDI. — Hebraice, *videndo vidi*, id est omnino et certissime vidi, licet hactenus siluerim.

Vers. 8. 8. DESCENDI UT LIBERÉM EUM. — Loquitur Deus anthropopathos, sive humano more. Si enim hominis res ageretur in cœlo positi, si cui is in terris succurrere vellet, descenderet utique. « Descendi » ergo, non loci mutatione, qui ubique sum, sed operatione, et celeris liberationis Hebræorum apparatu.

Judæa longitudo est 160 milliarium, latitudo 46. Judæa dicitur spatiosa respectu tam Judæorum quam fertilitatis terræ. EDUCAM DE TERRA ILLA IN TERRAM BONAM ET SPATIOSAM. — S. Hieronymus *ad Dardanum* asserit Judæam parvam esse, et tantum continere 160 milliaria in longitudine a Dan ad Bersabee, in latitudine tantum 46 milliaria a Joppe ad Bethlehem; est ergo Judæa minor Belgio nostro; dicitur tamen spatiosa non absolute, sed respectu terræ angustæ Gessen, ex qua Hebræos eduxit Deus, uti hic ipse ait. *Secundo*, spatiosa erat respectu gentis Hebrææ, quæ hoc tempore minor erat illa terra. *Tertio*, spatiosa erat respectu ubertatis soli; nam, ut ait Hecatæus Abderita apud Josephum, lib. I *Contra Apionem* : « Judæi pene decies trecenta millia jugera terrarum optimarum uberrimæ provinciæ possidere noscuntur. Judæa namque hujus est amplitudinis. » Jugerum enim spatium terræ est quantum par boum uno die arare potest; unde jugeri longitudo est 240 pedum, latitudo 120; Judæa ergo licet esset parva, tamen ob ubertatem, innumerabilem hominum multitudinem commode alebat.

QUÆ FLUIT LACTE ET MELLE. — Est hyperbole Hebraica, significans terram fertilem lactis et mellis, optimisque quibusque frugibus, fructibus et deliciis abundantem. Sic Virgilius, *eclog.* 3 :

> Mella fluant illis, ferat et rubus asper amomum.

Et *eclog.* 4 :

> Et duræ quercus sudabunt roscida mella.

Et Ovidius, I *Metamorph.* :

> Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant,
> Flavaque de viridi stillabant ilice mella.

Ubertas Judææ partim naturalis, partim ex dono Dei. Hæc ubertas terræ promissæ fuit partim ex dono Dei, ejusque beneficentia in Hebræos, ut patet *Deut.* XI, 13; *Levit.* XXV, 20 et 21; *Levit.* XXVI, 3; partim fuit illi naturalis, uti patet *Deut.* VIII, 7, idque fuse ex Hecatæo, Josepho et Borchardo ostendit hic Pererius, *disp.* 11 (1).

Vers. 9. 9. CLAMOR ERGO FILIORUM ISRAEL VENIT AD ME. — Vox « ergo » non dat causam, nec est rationalis, sed expletiva et continuativa sermonis. Hinc Theologi docent pupillorum et pauperum oppressionem, esse peccatum clamans in cœlum. Pauperum oppressio est peccatum clamans in cœlum.

Vide hic quid faciat extrema afflictio et calamitas, scilicet compellit invocare Deum, qui invocatus adest et succurrit. Plutarchus refert Themistoclem dixisse : « Perieramus, nisi periissemus; » nimirum perire multis est saluti : multi enim male perierant, nisi bene a Deo perditi, bene periissent. Sic bene perierunt Martyres in hoc sæculo, ne perirent in futuro. Bene ergo et

(1) De Palæstinæ fertilitate vid. A. Guenée, *Recherches sur la Judée, considérée principalement par rapport à la fertilité de son terroir*, etc. quæ leguntur in *Mémoires de littérature tirés des registres de l'Académie royale des Inscriptions et Belles-Lettres*, tom. L, Paris, 1808. « Ex hodierna Palæstinæ conditione minime antiqua illa et primæva recte dijudicatur. Quid mirum enim, si illius terræ tot pridem bellis devastatæ, per Romanos, per Arabes inde ab Omaro, Chalifa, ab anno 636, per Christianos ipsos inde ab anno 1099, dein per sultanos Ægyptii, tandem per Turcas, si, inquam, talis terræ facies passim alia nunc appareat, quam fuerat olim? Quid mirum, regionem illam ruinis ac arenis locorumque asperitate nunc horridiorem esse, si cogitemus, eam tamdiu in potestate Barbarorum fuisse, perpetuisque Arabum incursionibus expositam? Pleræque Turcarum sub dominatu regiones, omnium quondam amœnissimæ, passim incultæ jacent. Sed nequaquam Palæstinæ facies ita est mutata, ut nulla amplius vestigia veteris fertilitatis appareant. Abulfeda, qui, Hamathæ rex, haud procul ab Hierosolyma, Palæstinam non vidit dum prospero et optimo esset in statu, sed multo post, bellis sacris jam in illa gestis, nihilominus illam ait *esse fertilissimam totius Syriæ regionem, et habere prærogativas salubritatis, pluviali quod irrigetur aqua, excepto tractu Sichemitico. Hierosolymam*, pergit, *habere pinguissimum totius Palæstinæ solum*. Descript. Syr. Plures eorum, qui recentiori ætate eam terram inviserunt, in petra, hodie incultis vestigia adhuc exstare confirmant, e quibus, eas petras olim fuisse fructuosas, luculenter colligi possit; nam rudera in illis adsunt murorum in eum finem exstructorum terra, de petris ne ablueretur, unde petras vitibus consitas fuisse elucet. » Hæc apposite Rosenmullerus ad h. l.

nos pro Deo hic pereamus, ne pereamus in orco : afflictio hic perdat nos, ne perdat nos gehenna.

Vers. 10. 10. SED VENI, ET MITTAM TE AD PHARAONEM. — Deus hic Mosen, numinis in rubo apparentis revere, tia et timore perculsum, familiariori viciniorique congressu ad se invitans erigit. Ita sane illius, coram Deo faciem suam velantis, efferri humilitas meruit, ut deinceps ore ad os, et palam cum Deo confabularetur.

Vers. 11. 11. DIXITQUE MOYSES AD DEUM : QUIS SUM EGO? — *q. d.* Ego nullus sum, et plane ineptus ad hanc legationem : est confessio infirmitatis propriæ modesta et humilis. Sciebat Moses se jam olim ad hoc munus a Deo delectum esse, uti ostendi cap. II, vers. 12. Non ergo hic vocationem Dei detrectat, sed suam infirmitatem, aut potius ineptitudinem illi obsequendi et satisfaciendi humiliter Deo confitetur, ut ille vel alium deligat, vel vires et aptitudinem donet.

Moraliter hinc disce, cunctanter et cum tremore, et nonnisi vocante Deo, suscipiendum esse munus regendi pascendique alios : minime vero ambiendum; de quo vide S. Gregorium, I parte *Pastoralis*.

Vers. 12. 12. ET HOC HABEBIS SIGNUM QUOD MISERIM TE : CUM EDUXERIS POPULUM MEUM DE ÆGYPTO, IMMOLABIS DEO SUPER MONTEM ISTUM, — super Sina. Hugo Victorinus sic explicat, quasi diceret : Illius quod dixi, videlicet quod sim futurus tecum in liberatione Israelis, hoc habeto signum, scilicet quod te ad hoc destinavi, misi, et etiamnum mitto. *Secundo*, aliter quoque hæc interpungit Abulensis, signumque intelligit rubum ardentem, de quo vers. 2 (1). Verum noster textus exigit ut hoc signum referatur non ad præcedentia, sed sequentia. Sensus ergo est, quasi diceret : Accipe, o Moses, signum missionis tuæ, promissionem et assecurationem meam, quod tu, cum populo quem ex Ægypto me duce educes, sacrificabis mihi in monte hoc Sina in gratiarum actionem tam felicis exitus et liberationis ex Ægypto; atque in monte hoc ego tum vobis rursum apparebo : ἐν enim *in monte*, tam ad Deum existentem in monte, ibique se ostensurum, quam ad immolationem referri potest : Deus ergo hic, promissione nova et expressiore, Mosis missionem stabilit, et tanquam certiore signaculo consignat, Mosemque confirmat et animat : plus enim est promittere quam mittere; rursum plus est promittere et mittere, quam tantum mittere. Signum ergo hoc quoad promissionem præsens erat, quoad executionem vero pendebat a futuro eventu, quem Deus optimisime futurum prædicit et promittit. Simile signum datur Ezechiæ IV *Reg.* XIX, 29, et Davidi I *Reg.* XXI, 13.

IMMOLABIS, — tu videlicet tanquam dux vice totius populi; unde aliqui legunt, *immolabitis*. Hebraice est, *servietis*, cultu videlicet latriæ, cujus unicus actus exterior est immolare, sive sacrificare : hoc autem ita reipsa evenisse patet cap. XXIV, vers. 3.

13. SI DIXERINT MIHI : QUOD EST NOMEN EJUS? QUID DICAM EIS? — Satisfactum jam a Deo erat Mosi, per signum immolationis paulo ante datum; nunc Moses laborat quomodo satisfaciat populo, rogatque nomen se legantis, quod dictis suis præferat, quoque maxime appellari velit Deus apud Israelitas, ut illi credant. Vers. 13.

Nota : Deus non eget nomine proprio, tum quia unus est, tum quia ineffabilis est. Unde Atalus Martyr per contemptum rogatus a tyranno, quod nomen haberet Deus? respondit : « Qui plures sunt, nominibus decernuntur; qui autem unus est, non indiget nomine. » Ita Eusebius, lib. VI *Histor.* cap. III. Evagrius vero Episcopus cum de divinitate quæstio inciderat : « Ego quidem, ait, divinitatem definiendam non esse assero, ideoque silentii tantum oratione adorandam, quia ineffabilis est. » Ita Socrates. Vide ergo hic dignationem Dei, qui ad nomen nostrum, uti et colloquium, se dimittit.

14. EGO SUM QUI SUM. — Hugo Victorinus sensit Deum hic non declarare, sed potius cum quadam majestate silere suum nomen, ut si gravis aliqua persona rogata de nomine, responderet : Sum qui sum, quasi dicat : Vocor ut vocor. Verum hoc est improbabile. Nam paulo post jubet Mosi, ut hoc nomen, « Qui est, » quasi Dei legantis se proprium nomen et titulum missioni suæ præferat : lege vers. 15. Hebraice est, אהיה אשר אהיה *eie ascer eie, ero qui ero*, quod R. Salomon et Burgensis sic exponunt, « ego ero, » supple vobiscum in hac tribulatione, vos ea liberans, « qui ero, » supple deinceps semper vobiscum in omni vestra afflictione; sed hoc arctius est et frigidius. Vers. 14.

Dico ergo, « ero qui ero, » id est, sum qui sum; unde et Septuaginta vertunt, ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, *ego sum ille ens*; quod S. Justinus in *Exhortatione ad Gentes* putat dici ad differentiam idolorum, *q. d.* Idololatræ colunt idola, id est deos qui non sunt; ego vero sum ille ens, id est vere existens Deus, quem vos, o Hebræi, colitis. Sed et hoc arctius est. Unde dico *secundo*, sensus est : « Ego sum qui sum, » *q. d.* Ego Deus nomen proprium me ab aliis discriminans non habeo, sed quod generalissimum est *ens*, mihi est proprium.

Primo, quia ego sum involucrum totius entis, quoque in aliis certis distinctum est gradibus, a me ceu universali fonte dimanat. Τὸ ergo *ego sum qui sum*, significat essentiæ pelagus immensum et interminum, ait Nyssenus et S. Bernardus, lib. V *De Considerat. ad Eugenium* : « Deus, inquit, est quod est, id est, est suum ipsius et omnium aliarum rerum esse; ipse sibi, ipse omnibus est, ac per hoc quodammodo solus est. » Et nonnullis Deo nomen est suum quod, id est, ens, ob novem rationes Prima.

(1) Ita Aben-Esra et Rosenmullerus. Accentus enim *athnach*, aiunt, post vocem *signum* non admittit ut hoc ad finem versus referatur. Quæ sequuntur, sunt altera promissio Mosi a Deo facta.

interjectis docet τὸ *esse*, omnia Dei rerumque attributa complecti. « Si bonum, inquit, si magnum, si sapientem dixeris, in hoc verbo instauratur, Qui est : nempe hoc est ei esse, quod hæc omnia esse. Si plura dixeris, nihil addidisti; si non dixeris, non minuisti. » Hoc est quod ait Pindarus in *Pythiis*, hymno 2 : « Deus est, qui principium, medium et finem rerum omnium continet. » Et Plato : « Deus est, qui universitatem rerum omnium complectitur. »

Secunda. *Secundo*, « sum qui sum, » id est, sum immutabilis, constans et stabilis. Nam id quod mutatur, proprie non tam est, quam desinit esse quod fuit, et incipit esse quod non fuit. Ita S. Gregorius, hom. 2 *in Ezech.*

Tertia. *Tertio*, « sum qui sum, » id est sum æternus, sum qui sum in præsenti, carens præterito et futuro; hinc hebraice est, *ero qui ero*: nam futurum Hebræi usurpant pro præsenti, ubi consuetudo, continuatio, aut perduratio et constantia rei significatur. Itaque « ero qui ero, » Hebræis idem est quod Latinis « sum qui sum; » nam, ut ait Nazianzenus, τὸ *erat* et *erit*, nostri temporis fluxæque naturæ segmenta sunt; Deus autem semper est. Unde « sum qui sum, » significat æternitatem Dei, opponiturque volubilitati temporis, quæ per futurum, præsens et præteritum extensa est et distincta; æternitatis enim proprium est, semper immutabiliter esse. Hinc S. Justinus supra : τὸ ὤν, inquit, tria tempora complectitur. Unde et Plato ait : « Deus, qui, ut vetus est verbum, principium, finem, mediaque omnium habet. » Hanc nominis hujus vim expressit S. Joannes, *Apocal.* I, 8, cum ait : Ἀπὸ τοῦ ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, quod Noster vertit : « Ab eo qui est, et qui erat, et qui venturus est. » Ita Thales Milesius rogatus, « quid esset antiquissimum? » respondit : « Deus, ortu enim caret; quid maximum? locus; quid pulcherrimum? mundus; quid sapientissimum? tempus : id enim alia invenit, reliqua inveniet; quid communissimum? spes : quibus enim cætera desunt, spes adest; quid utilissimum? virtus; quid damnosissimum? animi vitium; quid validissimum? necessitas : ea enim sola est insuperabilis; quid facillimum? quod est naturæ consentaneum. » Ita refert Plutarchus in *Convivio septem sapientum*. Idem Thales, teste Laertio in ejus Vita, rogatus quid esset Deus? respondit : « Quod principio et fine caret. » Hac de causa apud Ægyptios hieroglyphicum Dei erat circulus, quia hic non habet principium nec finem, inquit Pierius, *hieroglyph.* 39. « Deus, inquit S. Dionysius, cap. V *De Divin. nomin.*, est ævum ævorum, et rex sæculorum : quia ipse est esse existentibus, et ipsum esse existentium, et existens ante sæcula. » De nobis dicitur : « Dies mei sicut umbra declinaverunt, omnes tanquam aquæ dilabimur. » De Deo vero : « Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient : tu autem, Domine, in æternum permanes, et memoriale tuum

Deus est ævum ævorum.

in generationem et generationem, » *Psal.* CI. In quem locum S. Augustinus, *conc.* 2 : « Æternitas, inquit, est Dei substantia, quæ nihil habet mutabile; ibi nihil est præteritum, quasi jam non sit; nihil est futurum, quasi nondum sit : quia non est ibi, nisi est. » Deus est de quo dicitur : « Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis. » Hic est ille antiquus dierum, cujus capilli, ait Daniel, ob canitiem candidi erant quasi lana munda. « Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. » S. Thomas, I p. *Quæst.* X, ibique Theologi distinguunt hæc tria : æternitatem, ævum et tempus, hoc modo. *Primo*, quod tempus sit mensura durationis hominum, et rerum corruptibilium; ævum sit mensura durationis angelorum; æternitas autem sit duratio propria Deo. *Secundo*, quod tempus habeat principium et finem; ævum habeat principium, sed non finem; et æternitas nec principium, nec finem habeat. *Tertio*, quod tempus sit mensura rerum earum quæ actu corrumpuntur et intereunt; ævum sit mensura rerum incorruptibilium, quæ tamen absolute desinere et interire possunt; æternitas autem sit Dei, qui desinere, variari aut mutari nequit. *Quarto*, quod tempus habeat successionem; æternitas permanentiam; ævum partim successionem, partim permanentiam. Licet enim angelus naturaliter in suo ævo semper sit stabilis suique similis, tamen continuo a Deo pendet, et influxu jugiter continuato a Deo sustentatur, quem Deus singulis momentis subtrahere potest : et si eum subtraheret, angelus æque ac creatura quævis alia statim evanesceret, et in nihilum, ex quo venit, relaberetur. Deus ergo est ascensor et Dominus æternitatis, temporum et ævorum omnium; atque hujus beatæ æternitatis suæ tam angelos, quam homines sanctos participes efficit. Hic proinde nobis colendus est, amandus et metuendus. Ita S. Fructuosus Martyr a Galieno Imperatore compulsus idola venerari, alias morte mulctandus, respondit : « Nolo sacrificare diis Galieni, sed æternum Deum, ac ipsius Cæsaris creatorem colo venerorque. » Ad quod alludens Prudentius ita canit :

Comparantur ævum, tempus et æternitas.

> Jussum est Cæsaris ore Galieni,
> Quod princeps colit, ut colamus omnes.
> Æternum colo principem, dierum
> Factorem, Dominumque Galieni.

Quarta. *Quarto*, S. Hieronymus in cap. III *ad Ephes.* : « Ego sum qui sum, » id est, ego solus sum, quia solus a me ipso habeo esse; solus sum, qui non sum productus vel genitus ab aliquo; cætera vero ex se et natura sua non sunt, sed ex voluntate mea habent esse, quantum, quemadmodum, et quousque ego volo.

Quinta. *Quinto*, « ego sum qui sum, » quia quidquid in me est, non est accidens, sed est meum esse, sive idem cum mea essentia; bonitas enim, sapientia, potentia mea, sunt idem cum essentia mea. Unde S. Bernardus lib. V *ad Eugenium* : « Deus, inquit, amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas : quæ omnia faciunt et angeli, facimus et nos; sed longe inferiori modo, non utique bono quod sumus, sed quod participamus; Deus autem hoc ipso quod est, ait enim : Ego sum qui sum. »

Sexto, « sum qui sum, » id est sum actus purissimus et simplicissimus; si enim essem compositus, essem posterior partibus me componentibus, et ab illis haberem esse, jam autem a me solo habeo meum esse.

Septimo, « sum qui sum, » id est habeo esse universalissimum, illimitatum et infinitum; nam cum habeam esse a me, non potuit mihi determinari ipsum esse : hinc sum ipsum esse subsistens, incomprehensibile, innominabile et infinitum.

Octava. *Octavo*, « sum qui sum, » id est sum causa omnis esse quod res creatæ participant; nam quod ex se, et per se est tale, hoc est causa eorum quæ sunt talia per participationem; ex illo ergo esse Dei increato et immenso, sequitur posse omnia. Hoc est quod canit Boetius, lib. III *De Consolat.* metr. 6 :

> O qui perpetua mundum ratione gubernas,
> Terrarum cœlique sator, qui tempus ab ævo
> Ire jubes, stabilisque manens das cuncta moveri;
> Quem non externæ pepulerunt fingere causæ
> Materiæ fluitantis opus, verum insita summi
> Forma boni, livore carens.

et Horatius lib. I Carm. :

> Qui res hominum ac deorum,
> Qui mare et terras variisque mundum
> Temperat horis.

Nona. *Nono*, « sum qui sum, » id est unus sum, qui habeo esse ex me. Recte ergo dixit Job cap. XXIII : « Ipse solus est; » si enim esset quis alius, habens simile esse independens et infinitum, is esset Deus alius, habens aliam naturam, aliud esse independens et immensum, et consequenter noster Deus verus et unus non haberet naturam, nec esse alterius illius Dei; ideoque non haberet omne esse, ac consequenter non esset Deus. Hinc S. Dionysius cap. V *De Divin. nomin.* docet Deum vocari ens, vel esse potius quam quidlibet aliud. *Primo*, quia esse, *primo* advenit cuilibet rei, et ultimum ab ea recedit; *secundo*, quia esse est maxime intimum cuivis rei; *tertio*, est maxime independens; *quarto*, est maxime necessarium; *quinto*, est universalissimum; *sexto*, est simplicissimum; *septimo*, est quodammodo infinitum; *octavo*, cætera sunt participatio entis et esse, ens vero nullius est participatio; *nono*, est perfectissimum, quia eminenter et virtute continet alias perfectiones. Ex quibus recte colligas proprium nomen Dei esse : « Ego sum qui sum. » Significat enim ipsam

Esse primum esse Deo novem rationibus ostendit S. Dionysius.

Dei essentiam, puta essendi pelagus immensum, ex quo nostro modo concipiendi (nam in se, puta in ipsa Dei essentia, omnia sunt una res simplicissima) omnia Dei attributa ordine suo manant et profluunt, sicut ex essentia angeli, hominis, equi, omnes ejus dotes et proprietates ordine suo emanant. Igitur quia Deus est ipsum esse, sive plenitudo entis, hinc necessario sequitur eum esse unum, perfectissimum, simplicissimum, infinitum, independentem, universalissimum, immutabilem, æternum, omniscium, omnipotentem, sanctum, optimum, providentissimum, causam rerum omnium non tantum existentium et futurorum, sed et possibilium. Ideo enim res possibilis est, quia Deus eam facere, eique suum esse communicare potest, sive quia Dei esse ab ea participari potest. Radix enim possibilitatis creaturæ est in Deo, non in ipsa creatura. Radix enim hæc est divinæ essentiæ imitatio, commendatio et participatio, quod scilicet divina essentia creaturæ se tali modo communicare, et ab ea tali modo participari possit, utpote quæ illam eminenter in se contineat. Si enim Dei essentia tali modo participari nequeat, res est plane impossibilis. Quod enim Deus facere nequit, sive cui se communicare non potest, hoc prorsus est impossibile : sic homo est possibilis, quia Dei essentia ab homine participabilis est. Deusque hominis habet ideam practicam in sua essentia, juxta quam eum formare, eique suum esse communicare potest; chimæra vero est impossibilis, quia Dei essentiam participare nequit, nec Deus ejus habet ideam, juxta quam eam formet eique suum esse communicet; quia scilicet Dei essentia chimæram in se non continet, nec formaliter, nec eminenter. Quare nonnulli Theologi τὸ *ego sum qui sum*, omnis Theologiæ principium, imo summam et compendium statuunt.

Deus est causa cur creatura sit possibilis.

Qua ratione?

Nota : Sicuti nomen Dei est *esse*, ita e contrario creaturarum nomen est *non esse*; ut si rogetur homo, lapis, angelus : Quis es? qui vocaris? respondere possit et debeat : Meum nomen est non esse; ego vocor, non sum, idque *primo*, quia omnis res creata priusquam crearetur, habuit æternum non esse. *Secundo*, si corruptibilis est, habebit rursum æternum non esse; sin incorruptibilis est, uti est angelus, potest semper habere non esse, quia ipsius esse est in potestate Dei libere ipsum conservantis, et potentis omni momento illud annihilare. *Tertio*, quia dum est, variabilis et mutabilis est, ac proinde admixtum habet non esse; in omni enim mutatione, ratio quædam ipsius non esse includitur. *Quarto*, quia quælibet res creata, ait Plato in *Theæteto*, plus habet non entis quam entis, v. g. homo tantum habet esse hominis, sed habet non esse cœli, terræ, lapidis, angeli, aliarumque rerum omnium. Itaque homo habet tantum unum esse, et innumera non esse. Quam sapiens est qui se, et suum non esse cognoscit! Ita S. Joannes Baptista rogatus : Es tu Christus? es tu Propheta? respondit : Non sum.

Proprium creaturarum nomen est non sum, idque ob quatuor causas. Prima. Secunda.

Tertia.

Quarta.

Homo habet unum esse, sed innumera non esse.

Jactant se homines, et volunt esse quod non sunt, dicuntque : Ego sum dives, ego sum nobilis, ego sum sapiens; qui vero humiles sunt et sapientes, qui se et Deum cognoscunt, dicunt : Deus est bonus, est dives, est sapiens, est sanctus, ego non sum; et per hoc merentur divinæ sapientiæ, bonitatis, sanctitatis, omnisque boni et esse participes fieri. Quocirca Christus Dominus apparens B. Catharinæ Senensi, eidem dixit : « Nostin, filia, quis sim ego, quæ tu? beata eris, si id scias. Ego sum is qui sum; tu es illa, quæ non es. » Et rursum : « Filia, cogita de me, et ego cogitabo de te, semperque curam tui geram; » fecit id ipsa humilians se, et annihilans habitansque in suo nihilo : itaque elevabatur ad pelagus immensum esse divini, omniumque ejus perfectionum, totaque accendebatur in ejus amorem et laudem continuam.

Pulchre et fuse idipsum « non sum, » pertractat D. Henricus Suso, *serm.* 2. « Deus, inquit S. Basilius, fecit mundum : ut bonus, utilem; ut sapiens, pulcherrimum; ut potens, maximum. Si hæc didicerimus, nos ipsos agnoscemus, Deum cognoscemus, conditorem adorabimus, Domino serviemus, patrem glorificabimus, nutritium diligemus, benefactorem reverebimur, auctorem præsentis et futuræ vitæ colere nunquam desinemus. »

Gentiles docuerunt solum Deum esse.

Hanc Dei notionem et Theologiam ab Hebræis, ut videtur, hauserunt et cognoverunt Gentiles. Refert Eugubinus in templis Ægyptiorum illud Dei emblema inscriptum fuisse : « Ego sum quod fuit, quod est, quodque futurum est, velum meum nemo unquam revelavit. » Sic et Plutarchus, lib. *De Iside*, refert in Ægypto signum, quod Sai est Minervæ, quam eamdem putat Isin esse, inscriptionem habere hujusmodi : « Ego sum universum quod fuit, quod est, et quod est futurum; flammeumque meum nullus mortalium aperuit unquam. » Vide Goropium in *Hermathena*, lib. V, fol. 106, ubi contendit ex Plutarcho per Isidem divinam Sapientiam intelligi, Isidisque nomen idem sonare, quod, « est, est. » Thales quoque, rogatus quid esset Deus, respondit : « Quod semper est, neque principium habens neque finem. » Hoc et spectasse videtur Parmenides, cum ait « omnia esse unum ens immobile. » Hinc etiam in Apollinis Delphici templi foribus inscriptum erat *primo*, Γνῶθι σαυτόν, *Cognosce teipsum*, quo Deus templum intrantes quasi salutans admonebat, ut seipsos noscerent. *Secundo*, εἶ, id est, *tu es*, qua voce ingredientes templum, quasi Deum ipsum resalutantes, solum ipsum vere esse confitebantur. De qua re vide ex Plutarcho Eusebium, lib. XI *De præpar. Evang.* cap. VII, ubi inter cætera docet solum Deum esse; cætera enim cum in fluxu sint, continue mutari, magisque corrumpi quam esse : « Corrumpitur enim, ait, juvenis in virum, vir in senem, puer in juvenem, infans in puerum; et qui heri fuit, in eum qui est hodie, quique hodie est, in crastinum; manet autem nullus idem. Nullus enim est idem, sed omni momento circa phantasmata commutatur. Quomodo enim, si simus iidem, aliis nunc quam antea gaudemus? Alio modo amamus atque odimus, aliis passionibus movemur, non eamdem figuram, non eamdem de rebus sententiam habentes. Denique Plato in *Timæo* docet solum Deum proprie esse; cætera vero quæ oriuntur et commutantur, verius non esse quam esse. »

QUI EST, MISIT ME AD VOS. — Hebraice rursum est אהיה *eie*, id est *ero*, sive sum, « misit me ad vos. » Noster et Septuaginta personam primam in tertiam commutando, clarius vertunt, *qui est*. Huic nomini Deus mox aliud addit, quod ceu notam Hebræis tesseram Moses afferat, dum subdit :

15. DOMINUS DEUS PATRUM VESTRORUM. — Pro *Dominus* hebraice est nomen tetragrammaton יהוה *iehova*; pro *Deus* hebraice est אלהים *elohim*; prius nomen est naturæ, posterius gratiæ, curæ et providentiæ, *q. d.* Ego Deus, qui ita sum ipsum esse (quod est *Jehova*), ut nolim hominibus deesse, sed velim iis adesse, præesse et prodesse (quod est *Elohim*). Ita S. Augustinus tract. *de hoc Dei nomine* : « Ego sum qui sum. » Hinc probabiliter colligit Eugubinus, Cajetanus, Genebrardus, Bellarminus et alii, nomen tetragrammaton esse idem cum eo : « Ego sum qui sum. » *Primo*, quia Deus, qui ante filiis Israel per Mosen dici jusserat : « Qui est, misit me; » jam iisdem dici jubet : « Jehova misit me. » Certum autem videtur, uno et eodem nomine jussisse se vocari; ergo nomenclaturam suam, quam prius per verbum expresserat Deus, dicens : Sic dices filiis Israel : « Qui est, misit me; » hic per nomen exprimit dicens : « Jehova misit me. » *Secundo*, quia hoc cap. Moses studio semper Deum vocavit « Elohim, » donec Deus ipse nomen : « Ego sum qui sum, » sibi indat; deinceps vero usurpat tetragrammaton Jehova, quasi Deo jam inditum, idemque cum « Ego sum qui sum. » Idem magis patebit cap. VI, vers. 3.

Vers. 15. Ego sum qui sum idem est quod Jehova. Prob. Primo. Secundo.

HOC NOMEN MIHI EST IN ÆTERNUM, ET HOC MEMORIALE MEUM, — quo scilicet memorabuntur mei, invocabunt et laudabunt me filii patriarcharum secundum carnem, et post eos Christiani, qui sunt veri Israelitæ, et filii Abrahæ secundum fidem et spiritum, quibus per Christum veritas fœderis icti cum Abraham est exhibita; ita ut per Christum non deleta, sed renovata potius et illustrata videatur Abrahæ, Isaac et Jacob memoria.

IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM. — Hebraice, *in sæculum sæculi*, id est, per omnia sæcula, quovis sæculo.

16. VISITANS VISITAVI VOS, — respexi et vidi vos. Ita vertit Noster cum Septuaginta melius quam Chaldæus, qui vertit, *recordatus sum vestri*; nam præsentium malorum non tam est memoria quam visio; hic Deus visitat in bonum, alias in malum, ut *Psal.* LXXXVIII : « Visitabo (id est castigabo) in virga iniquitates eorum. »

Vers. 17. 17. ET DIXI, — mecum statui et decrevi.

Vers. 18. 18. ET AUDIENT VOCEM TUAM. — tam læta et optata de eorum liberatione nuntiantem, memores compleri jam hoc liberationis tempus Abrahæ prædictum, *Genes.* XV, vers. 16; ibi enim dicitur : « Generatione autem quarta revertentur huc, » jam autem exinde est generatio quarta.

VOCAVIT NOS. — Hebraice est, *occurrit nobis*, id est, sponte se obtulit et apparuit nobis vocans nos, videlicet ad sacrificium. Alienius vertit Chaldæus, *invocatus est super nos* (1). Hanc speciem sacrificii voluit Deus Hebræos apud Pharaonem prætexere celandæ fugæ, ne Pharao abitum populi palam factum, et aperte postulatum statim abnueret. Ut ergo Moses populum educat, ad idque veniam a Pharaone impetret, jubetur ei dicere, Deum velle ab Hebræis coli extra Ægyptum in deserto; quod verum erat; dixerat enim Deus, vers. 12 : « Immolabitis Deo super montem istum (Sina). »

IBIMUS. — Hebraice, *et nunc eamus quæso*, id est, liceat ire nobis.

VIAM TRIUM DIERUM, — moderata petitio; nam si longius iter et tempus peteret, excusari merito videretur rex negans abitum, tanquam qui jure de fuga Israelitarum suspicaretur et metueret. Nec mendacium hic, sed silentium integræ veritatis, intervenit : ituri enim erant itinere trium dierum, et hoc dixerunt; sed longius deinde ituri erant in Chanaan, et hoc tacuerunt.

Mystice, via trium dierum est via fidei, spei et charitatis. Rursum via contritionis, confessionis et satisfactionis, quibus præparamus nos, et tendimus ad sacrificium Eucharistiæ.

Anagoge. Anagogice, via trium dierum in cœlum est via Christi, cujus *prima* dies est dies passionis et mortis ejus; *secunda* dies, est descensus ad inferos; *tertia*, est dies resurrectionis ejusdem. Ita S. Augustinus, serm. 90 *De Temp.*

Vers. 19. 19. SED EGO SCIO QUOD NON DIMITTET VOS. — Præmunit Mosen et Hebræos Deus, ne repulsam apud Pharaonem passi animis concidant, cœptisque desistant.

NISI PER MANUM VALIDAM, — per decem plagas, et maxime per cædem primogenitorum, quam ego iis inferam. Chaldæus vertit, *nisi per timorem fortem*, quem ego iis hisce plagis incutiam (2).

Vers. 22. 22. A VICINA SUA ET AB HOSPITA SUA. — Hinc patet Ægyptios fuisse permixtos Hebræis in terra Gessen.

SPOLIABITIS ÆGYPTUM. — Chaldæus ותרוקנון *et evacuabitis Ægyptum*; radix enim ריק *ric* hebraice et chaldaice significat esse vacuum.

Nota : Hebræi, abeuntes Ægypto, eam spoliarunt non rapina, sed justo donationis Dei (qui omnium est dominus) titulo. Donavit eis hæc spolia Deus, *primo*, ut castigaret luxum et injustitiam Ægyptiorum. *Secundo*, ut Hebræis, qui gratis servierant Ægyptiis, hæc spolia loco pretii redderet. *Tertio*, ut eis daret materiam, quam postea in tabernaculi fabricam offerrent. Hinc *Sapientiæ* VII, vers. 7, de Hebræis dicitur : « Reddite justis mercedem laborum suorum. » Unde et Tertullianus, lib. IV *Contra Marcionem*, cap. XXIV : « Instincti sunt, inquit, Hebræi non ad fraudem, sed ad mercedis compensationem, quam alias a dominatoribus exigere non poterant. » Licet enim regis unius imperantis, et Hebræos opprimentis hæc fuerit tyrannis, multorum tamen ei obsequentium, et abblandientis ei plebis injuriam sensere Hebræi; et vero, etiamsi solus rex vim fecisset, juste tamen, justoque bello ejus subditi fuissent appetiti.

Deus jussit Hebræis spoliare Ægyptum tribus de causis.

Tropologice. Tropologice, spolianda est Ægyptus, id est, ea quæ in Ethnicis Philosophis et Oratoribus elegantia sunt, tanquam ab injustis possessoribus, in nostrum usum sunt vindicanda. Ita S. Augustinus, lib. II *Doctrin. Christ.* cap. XL; Rupertus, Nyssenus et Prosper, lib. I *De Promiss. et Prædic.* cap. XXXVII. « Nonne aspicimus quanto auro, argento et veste suffarcinatus de Ægypto exierit Cyprianus doctor suavissimus, et Martyr beatissimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? » inquit S. Augustinus.

(1) Quæ tamen versio multis probatur. נקרה enim esse hic pro נקרא, vix dubium. Sensus igitur est : Nos vocamur Jehovæ populus, ipse est Deus noster; ibimus igitur, tua venia, etc.

(2) Pro *nisi* alii hebr. vertunt *nec*, qui sensus frequentior est voci ולא. Vers. 21. *Gratiam dabo*, id est, faciam ut quod petitis, tandem obtineatis.